

Manipulace nezbavuje člověka odpovědnosti

Vydání: 2010/34 Matka Tereza, 17.8.2010, Autor: Dagmar Volencová

Žijeme v nábožensky svobodné zemi, v konzumní společnosti. I na tomto „trhu“ se celá řada skupin pokouší o „misii“, chce nás oslovit. O úskalích na této cestě hovoříme se ZDENĚKEM VOJTÍŠKEM, zakladatelem Společnosti pro studium sekt a nových náboženských směrů.

Tvrdí se, že jsme národ převážně ateistický. Není to protimluv k přítomnému množství různých náboženských skupin?

Nezdá se, že by česká společnost byla více ateistická než kterákoli jiná na Západě. Přihlášení se k ateismu u nás většinou neznamená vyjádření odporu k duchovním záležitostem, ale vyjádření odporu vůči institucím, církvím. Vyplněním kolonky „bez vyznání“ při sčítání lidu Češi často dávají najevo svůj názor, že církve jsou dogmatické, represivní a chtějí majetku a moci, a že je tedy nejlepší s nimi nemít nic společného. Tento názor má své kořeny v české historii, ale v poslední době spolupůsobí se západní tendencí směrem k oslabení autority všech institucí. Zmenšení významu církví ale vůbec neznamená, že duchovního života je u nás méně. Je jen více rozptýlený, a tím méně viditelný.

Je něco, co spojuje obrovskou rozmanitost jednotlivých hnutí? Mají společného jmenovatele?

Nemůžeme vždy mluvit jenom o hnutí, k nimž lidé více či méně těsně přináležejí. Značná část duchovního života se naopak odehrává mimo jakékoli společenství, zcela privátně, na základě individuální návštěvy nějakých kurzů či seminářů, prostřednictvím různých placených duchovních učitelů a poskytovatelů duchovních služeb, na základě nákupu knih, karet, amuletů, formou duchovní práce na sobě apod. Společný všem novým aktivitám, ať už více či méně organizovaným, je jejich protest proti většinové společnosti a proti církvím, které jsou zavedené a s touto společností v podstatě zadobře. Hlavní výtky proti společnosti míří na materialismus a konzumní životní styl, na nízkou etickou úroveň (např. na podporu soutěživosti a agresivity), na „odlidštěnou“ medicínu, na stravovací návyky (především na jedení masa). A k výtkám vůči církvím, o nichž jsem už hovořil, můžeme přidat ještě třeba neschopnost zprostředkovat živý, aktuální náboženský zážitek.

Čili provokují?

Ano, tyto lidé chtějí duchovně žít jinak, být jiní, odlišovat se. A to samozřejmě dráždí a provokuje. Ale odpor většiny není stejně velký vůči všem duchovním novotám. Pokud třeba někdo usiluje o uzdravení pomocí harmonizace toků duchovní energie v těle a pročistění tzv. čaker, setkává se to jen s malým, nebo dokonce téměř žádným odporem. Větší odpor mohou zažít jednotlivci nebo společenství, kteří kvůli svým duchovním zásadám ohrožují zdraví, nebo dokonce život, a to svůj nebo třeba i dětí. Většinová společnost nemá moc ráda ani komunity a uzavřená společenství – podezírá je hned z nekalých praktik. V případech takového odporu je pak časté slovo „sekta“ a další odsuzující výrazy, jako je třeba „vymývání mozků“. Těmito výrazy většinová společnost vyjadřuje svůj nesouhlas s tím, co cítí jako provokaci. Tak to bylo třeba ještě poměrně nedávno například s hnutím Hare Krišna: Kvůli jinakosti oblečení bylo na ulici označováno za „sektu“, společný život na farmě byl podezřelý a odříkávání posvátných slov se považovalo za „vymývání mozků“.

Zdá se, že jsme si právě na hnutí Hare Krišna už zvykli.

Ano. Nová náboženská hnutí, ale i způsoby individuálních „duchovních hledačů“ procházejí vývojem a tento vývoj v naprosté většině případů směřuje k oslabení protestu a v podstatě téměř ke smíření s okolní společností. Také tato společnost se postupně proměňuje: na duchovní inovace si zvyká, přesvědčuje se, že nejsou tak „nebezpečné“, jak se třeba zprvu zdálo, apod. Takže hnutí Hare Krišna, pokud byste chtěla zůstat u tohoto příkladu, je dnes už poměrně dobře přijímané a do společnosti hodně začleněné náboženské společenství.

Co to tedy sekta vlastně je?

Sekta je pejorativní, negativní výraz pro náboženské společenství, které většinová společnost z nějakého důvodu dosud nepřijímá. Většina se tímto slovem od takového společenství distancuje, vyjadřuje, že je podezřelé, nenormální, že není pro normální „slušné“ lidi. Za tímto označením je někdy dobrý důvod. Některá nová, provokující společenství skutečně docházejí ve svém bourání společenských norem hodně daleko. Mohou jednat podle eticky těžko přijatelných principů, mohou se při náboru dopouštět různých manipulací, mohou své příslušníky držet strachem nebo různými formami vydírání, mohou je šikovnými manipulacemi připravit o vztahy k blízkým lidem či přátelům, naštěstí spíše výjimečně se setkáme i s činnostmi na hraně zákona, nebo dokonce i za ní. Ale zrovna tak může být někdy důvod pro použití výrazu „sekta“ dost pochybný. Mohou se za ním skrývat stereotypy, neinformovanost nebo i vyslovená hloupost. Ze samotného označení „sekta“ zkrátka mnoho nepoznáte – musíte se vždy ptát dál: Proč je toto slovo použito, co je na oné skupině skutečně nebezpečné, čeho bychom se měli varovat atd.

Takže tento postoj není naší českou výsadou?

Negativní vztah k nové, dosud málo známé a podezřelé náboženské menšině je obecně lidský. S označením „sekta“ se setkáme snad vždy a všude. Nakonec i první křesťané byli označováni jako „židovská sekta“ (jak nám o tom svědčí Bible) a podezírání ze všeho možného včetně kanibalismu (kvůli eucharistii). Ostatně i římské katolíky poměrně nedávno v americké společnosti považovali za pochybnou sektu. Ještě mezi světovými válkami se tiskly traktáty, které „odhalovaly nebezpečné praktiky“ v klášterních komunitách a dokazovaly, že katolík nemůže být správný Američan, protože ctí více papeže než americkou ústavu. Také tento postoj se ovšem změnil a dnes je představa katolíka jako sektáře ve Spojených státech směšná.

Slovo sekta je relativní geograficky i historicky. Hnutí kdysi považované za sektu nemusí být sektou dnes a dnešní „sekta“ jí nemusí být za pár let. Co je sektou nazýváno v Japonsku, nemusí být u nás. Klasickým příkladem jsou USA v jejich vztahu k římskokatolické církvi. Ta byla až do přibližně 60. let minulého století v postavení sekty, ještě před válkou se tiskly tisíce a tisíce pamfletů o kláštrech, mniších a jeptíškách. Žádný dobrý Američan nemohl být římským katolíkem. Tento obecný sentiment narušil až oblíbený prezident Kennedy, který jím byl.

Nechcete snad říct, že sekty neexistují?

Na takovou otázku se těžko odpovídá. Sekty existují především v našich hlavách. V nich máme uloženo, že některé náboženské společenství je „v pořádku“ a jiné je „sekta“. A – opakuji – někdy jsou důvody pro negativní označení „sekta“ lepší, někdy horší. Někdy se dokonce na dobrých důvodech můžeme shodnout. Když řeknete, že scientologická církev je sekta, a poukážete na podivné, nebo snad dokonce nebezpečné praktiky, s nimiž se v tomto společenství setkáme, budu s vámi samozřejmě souhlasit. Zároveň se ale tomuto slovu sám rád vyhnu, protože vím, že je zbytečně urážlivé a že tímto slovem otrávím spoustu scientologů, s nimiž bych jinak mohl hovořit a kteří by mě snad mohli i přátelsky poslouchat. Své výhrady vůči tomuto společenství se mohu pokusit popsat i takovým způsobem, který nebude urážlivý a agresivní.

Jakým způsobem se formuje nové náboženské hnutí? Je nezbytná vůdcovská role?

Náboženské (ale třeba i politické) hnutí zpočátku potřebuje jednoho vůdce a pokud možno jednoduchou, srozumitelnou novou myšlenku. Tomuto zakladateli a vůdci jsou obvykle přisuzovány mimořádné, někdy dokonce nadlidské vlastnosti. Můžeme říci, že tomuto člověku je připisováno charisma. (Nejde teď o to, zda toto charisma, tedy „dar milosti“, je skutečným darem od Boha, nebo zda je mu přisuzováno neprávem.) Důležité je to, že vůdce s tímto přisuzováním vyjádří souhlas a vezme na sebe roli mimořádné náboženské osobnosti. Vytváří se tak velmi pevný vztah, při němž vůdce poskytuje následovníkům naději, řešení životních problémů, jistotu při jejich rozhodování apod., a následovníci mu „na oplátku“ poskytují vědomí, že má právo, ba přímo povinnost hrát roli mimořádné osobnosti. Vůdce jistě vede, formuje a ovlivňuje své následovníky, ale právě tak následovníci formují, doslova utvářejí svého vůdce.

Ted' by se mohlo zdát, že vůdcem se vlastně může stát každý.

Ano, je to tak. Nejsou k tomu třeba takové vlastnosti, jako inteligence, přitažlivost nebo výřečnost. Vůdce potřebuje jenom určitou „chytlavou“ ideu, která se zdá být nová, objevná a která vystihuje postoje a vědomá či nevědomá přání aspoň určité části lidí. Přijít s takovou ideou není zas tak těžké. A pak musí natolik obdivovat sám sebe a být schopen ztratit soudnost, aby souhlasil s těmi prvními následovníky, kteří jeho slova a činy budou považovat za mimořádné, pokud ne rovnou za božské. Víc k získání role vůdce potřeba není – jen samozřejmě štěstí, aby se „chytlavá“ idea skutečně „chytla“.

Dealeři Herbalifu na svých školeních skandují, zpívají, hecují se... Není tu podobnost například s letničními církvemi?

Jistě, i v takových firmách se projevuje lidská religiozita. Podobnost s bohoslužbami není vůbec náhodná. Vždyť zakladatel Herbalifu tvrdí, že nezaložil společnost proto, aby zbohatl, nýbrž proto, aby zachránil lidstvo!

Přece jen člověka zarazí, když se setká s příběhy lidí, kteří náboženskému hnutí obětují doslova všechno.

Vaše překvapení je patrně způsobeno tím, že některé hodnoty považujete za samozřejmé, zatímco jiné se vám zdají divné. Vás třeba zarazí oběť milionu korun pro stavbu nějakého duchovního centra a naopak by vás vůbec nepřekvapilo, kdyby týž člověk obětoval milion korun na koupi nového auta. Ale z jeho hlediska může být koupě plechu, který bude za dvacet let rezavý, naprosto nesmyslná v porovnání s významem, který spatřuje v naplnění svého duchovního záměru, k němuž se třeba cítí být povolán. A vy zase za bezvýznamné považujete třeba toto naplnění.

Zkrátka jde o konflikt hodnot.

Ano, o něm jsme mluvili už na začátku. Jedná se o to, že někteří z nás jsou s hodnotami okolní společnosti nespokojeni. To nemusí být vůbec nic špatného, naopak. Bohužel, někdy je v této nespokojenosti semele naivita, nezralost, vypočítavost, arogance či sobectví jejich vlastní nebo těch, jimž příliš slepě důvěřovali.

*PhDr. ZDENĚK VOJTÍŠEK, Th.D., (*1963) je religionista se zájmem o současný duchovní život a nová náboženská hnutí. Je docentem na Husitské teologické fakultě UK a šéfredaktorem religionistického časopisu o současné náboženské scéně Dingir. S manželkou Danie- lou má čtyři děti.*

Sdílet článek na:

0